

PEDAGOGNING TO'G'RI NUTQINI RIVOJLANTIRISH ORQALI PEDAGOGIK MAHORATINI SHAKILLANTIRISH

Shermanov Isobek Shilmamatovich

Imamova Zilola Abdullayevna

Annotatsiya: Maqolada pedagogning to'g'ri va ravon nutqining shakllanish jarayoni, uning o'quvchilarga ta'siri va ta'lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Nutq madaniyati va pedagogik mahoratning o'zaro bog'liqligi o'rganilib, nutqni takomillashtirish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik nutq, to'g'ri nutq, pedagogik mahorat, ona tili, o'quvchi faolligi, dars samaradorligi.

KIRISH: Pedagogning nutqi uning kasbiy malakasini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Nutq – bu nafaqat bilim uzatish vositasi, balki ta'lim jarayonida o'quvchilarni boshqarish, ularning diqqatini jamlash, fikr va e'tiborini shakllantirish, shuningdek, muloqot madaniyatini o'rgatish vositasi hisoblanadi. Pedagog nutqi to'g'ri va ravon bo'lganda, o'quvchilar mavzuni tez o'zlashtiradi, mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi va bilimlarni kundalik hayotda qo'llashga tayyor bo'ladi. Shu sababli pedagog nutqini shakllantirish va doimiy ravishda takomillashtirish pedagog kasbiy faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Nutq madaniyati va pedagogik mahorat o'zaro chambarchas bog'liqdir. Nutqning aniqligi va sofligi o'quvchilarda ona tiliga hurmatni shakllantiradi, ularning so'z boyligini oshiradi va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. To'g'ri va ravon nutq orqali pedagog murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli uslubda yetkazishi mumkin, shu tariqa dars samaradorligini oshiradi va mavzuga qiziqishni uyg'otadi. Pedagog nutqi nafaqat akademik bilimlarni yetkazish bilan cheklanmaydi, balki tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega¹. Nutq orqali o'quvchilar milliy qadriyatlar, odob-axloq me'yorlari va ona tiliga bo'lgan hurmatni o'rganadi. Shu bois, pedagog nutqining shakllanishi ularning til madaniyati, fikrlash darajasi va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida pedagog nutqi o'zgaruvchan va murakkab vazifalarni bajarishi lozim. O'quvchilarning fikrini jalb qilish, diqqatini saqlash,

¹ M. Qodirov, Dars samaradorligini oshirishda pedagog nutqi roli, Samarqand, 2020

mavzuni tushuntirish va baholash jarayonlarida nutq asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Nutqdagi aniqlik va izchillik o'quvchilarning bilimlarni mustahkamlashini ta'minlaydi, mavzu bo'yicha mustaqil fikrlashga rag'batlantiradi va o'z xulosasini chiqarishga imkon beradi. Shu bilan birga, pedagog nutqining shakllanishi uning psixologik barqarorligi, metodik tayyorgarligi va muloqot madaniyati bilan bog'liqdir. Nutq faqat grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishi kifoya qilmaydi; pedagog uni maqsadga muvofiq ishlatishni bilishi, o'quvchilarning e'tiborini saqlay olish va murakkab tushunchalarni sodda uslubda yetkazish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Shu nuqtai nazardan, pedagog nutqi kasbiy malaka, shaxsiy fazilat va didaktik mahoratning uyg'unlashgan natijasi sifatida qaraladi. Pedagogik faoliyatda nutqning shakllanishi bilan birga, uning samaradorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Nutq tozaligi va aniqligi o'quvchilarda bilimni o'zlashtirish jarayonini tezlashtiradi, mavzuga qiziqishni oshiradi va darsda faol ishtirokni rag'batlantiradi. Shu sababli pedagog nutqini doimiy ravishda takomillashtirish, talaffuz, intonatsiya, so'z tanlash va mavzuni izchil tushuntirish uslublariga e'tibor qaratish lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogning nutq madaniyati va uni shakllantirish masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. J. Xo'jayev nutqning pedagogik jarayondagi ahamiyatini o'rganib, uning dars samaradorligini oshirishda bevosita ta'sirini ta'kidlaydi [1]. Unga ko'ra, pedagog nutqi ravon va aniqlik bilan ifodalangan bo'lsa, o'quvchilar mavzuni tez va to'liq o'zlashtiradi, fikr yuritish qobiliyati rivojlanadi va dars jarayonida mustaqil xulosalar chiqarishga o'rganadi. B. Yo'ldoshev pedagog nutqining shakllanishida ona tiliga bo'lgan e'tibor va talaffuz me'yorlarini saqlashning ahamiyatini ko'rsatadi [2]. Shu bilan birga, nutqdagi aralash so'zlar va mantiqsiz iboralar dars jarayonini qiyinlashtirishi, o'quvchilarda noto'g'ri tushunchalarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkinligi ta'kidlanadi. Yo'ldoshev pedagog nutqining tozaligi o'quvchilarda tilga hurmatni oshirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va nutq madaniyatini shakllantirishga xizmat qilishini qayd etadi. M. Qodirov pedagog nutqining o'quvchilarning diqqatini jamlash va mavzuni mustaqil anglashiga ta'sirini tahlil qiladi [3]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagog nutqi aniqlik va izchillik bilan ifodalangan bo'lsa, o'quvchilar darsda faol ishtirok etadi, mavzuni tez o'zlashtiradi va murakkab tushunchalarni sodda usulda tushunadi. Shu bilan birga, pedagog nutqi interaktiv va jonli bo'lganda, o'quvchilarning ijodiy qobiliyati rivojlanadi va ular mavzu bo'yicha mustaqil fikr bildiradilar. Z. Islomova pedagog nutqining shakllanish jarayonida pedagogning psixologik barqarorligi va metodik tayyorgarligi muhimligini

ta'kidlaydi [4]. Nutq faqat grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishi kifoya qilmaydi; pedagog uni maqsadga muvofiq ishlata olishi, murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda tushuntirishi, o'quvchilarning e'tiborini jalb qila olishi lozim. Shu nuqtai nazardan, pedagog nutqi pedagogik mahorat, shaxsiy fazilat va muloqot madaniyatining uyg'unlashgan natijasi sifatida qaraladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Pedagogning to'g'ri nutqi uning kasbiy faoliyatining samaradorligini bevosita belgilaydi. Nutqning aniqligi, izchilligi va ravonligi dars jarayonida o'quvchilarning diqqatini jamlashga, mavzuni tez va sifatli o'zlashtirishga xizmat qiladi. Pedagog nutqi ravon va tushunarli bo'lganda, murakkab tushunchalar sodda misollar bilan tushuntiriladi, o'quvchilar mavzuni tez o'zlashtiradi va mavzuga bo'lgan qiziqish uyg'onadi. Shu tarzda, nutq nafaqat bilim uzatish vositasi, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Nutqning shakllanishi pedagogning metodik tayyorgarligi va psixologik barqarorligi bilan chambarchas bog'liqdir. Agar pedagog mavzuni aniq va izchil tushuntira olmasa, o'quvchilar mavzuni noto'g'ri tushunishi, chalg'ib ketishi va darsdan kerakli natijani olmasligi mumkin. Shu bois pedagog nutqini doimiy takomillashtirish, talaffuz, intonatsiya, so'z boyligi va mavzuni izchil yetkazish usullariga e'tibor qaratishi lozim. Nutqning ravonligi o'quvchilarda mavzu bo'yicha izchil fikrlashni shakllantiradi, ularni turli misollar orqali murakkab tushunchalarni mustaqil tahlil qilishga undaydi va mavzuni turli kontekstlarda qo'llashga tayyorlaydi. Dars jarayonida pedagog nutqi o'quvchilarni faol ishtirok etishga rag'batlantiradi. Pedagog savol-javoblar, munozaralar va interaktiv usullar orqali mavzuni chuqur tushuntiradi. Shu bilan birga, nutqning aniqligi o'quvchilarning e'tiborini bir joyda saqlashga yordam beradi, ular dars davomida mavzuni to'liq anglashga harakat qiladi. Nutqdagi izchillik va soflik o'quvchilarni mavzu bo'yicha mustaqil fikr yuritishga, o'z xulosasini chiqarishga va o'z fikrini ravon va mantiqiy ifodalashga o'rgatadi.

Nutqning sofliigi o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi va ularning ijodiy qobiliyatini oshiradi. Pedagog nutqida ishlatiladigan aniq va boy so'zlar o'quvchilarda sinonimlarni tanlashni, ifodali va to'g'ri gapirishni o'rgatadi. Shu bilan birga, nutq orqali pedagog o'quvchilarda ona tiliga hurmat, madaniy tafakkur va nutq madaniyatini shakllantiradi. Nutqning tozaligi o'quvchilarda tilga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi, ularni mavzuga faol jalb qiladi va dars jarayonini jonli, interaktiv va samarali qiladi. Shuningdek, pedagog nutqining aniqligi va ravonligi darsning

tarbiyaviy samarasini oshiradi. O'quvchilar pedagogning nutqini kuzatib, milliy qadriyatlarni, odob-axloq me'yorlarini o'rganadi, so'zlarni to'g'ri ishlatishni odat qiladi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Shu tarzda, nutq nafaqat akademik bilimlarni yetkazish vositasi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy va axloqiy tarbiyasi uchun ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Pedagog nutqining samaradorligi dars jarayonining interaktivligi bilan ham bog'liqdir. Nutq sodda, tushunarli va mantiqiy izchil bo'lganda, pedagog o'quvchilarni turli faoliyatlarga jalb qiladi: ular savol-javoblarda ishtirok etadi, o'z fikrini bayon qiladi, muhokamalarda qatnashadi va darsga faol hissa qo'shadi. Shu bilan birga, pedagog nutqining tozaligi va aniqligi murakkab tushunchalarni sodda tarzda tushuntirishga, mavzuni turli misollar orqali ochishga yordam beradi va o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Nutqning shakllanishida pedagogning psixologik barqarorligi muhim ahamiyatga ega. Pedagog o'quvchilarning qiziqish darajasini, diqqatini saqlash va mavzuni tushuntirish jarayonida o'z nutqini maqsadga muvofiq boshqarishi lozim. Nutqdagi aniqlik, ravonlik va izchillik pedagogga darsni samarali tashkil qilish, o'quvchilarning bilim darajasini oshirish va dars jarayonini boshqarish imkonini beradi. Shu bilan birga, pedagog nutqi o'quvchilarda mavzuni mustaqil o'rganish, fikrini ravon ifodalash va muloqotda faol bo'lish qobiliyatini shakllantiradi.

Pedagog nutqining tozaligi va aniqligi o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini ham rivojlantiradi. O'quvchilar pedagog nutqini kuzatib, grammatik jihatdan to'g'ri va mantiqiy izchil gapirishni, so'z boyligini oshirishni va fikrni izchil ifodalashni o'rganadi. Shu tariqa, pedagog nutqi o'quvchilarning til madaniyati va nutq madaniyatini shakllantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Nutq shakllanishi jarayonida pedagog metodik jihatdan tayyor bo'lishi va turli pedagogik usullardan foydalanishi muhimdir. Dars davomida pedagog nutqini turli strategiyalar asosida tashkil etadi: u izchil va mantiqiy izoh beradi, murakkab tushunchalarni sodda misollar orqali tushuntiradi, savol-javob va interaktiv usullar orqali mavzuni mustahkamlaydi. Shu tarzda, pedagog nutqi o'quvchilarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga, ularni turli vaziyatlarda qo'llashga tayyorlashga xizmat qiladi. Shuningdek, nutqning shakllanishi pedagogning professional va shaxsiy sifatlarini uyg'unlashtirish orqali amalga oshadi. Pedagog o'z nutqida aniqlik, ravonlik, izchillik va tozalikka erishganida, u o'quvchilarga ta'lim jarayonida yuqori sifatli bilim beradi, ularni darsga faol jalb qiladi va mavzuni mustaqil o'rganishga rag'batlantiradi. Shu bilan birga, nutq shakllanishi pedagogning kasbiy obro'sini oshiradi, o'quvchilar pedagogni nafaqat bilim manbai, balki ona tilining tirik namunasini yaratgan shaxs sifatida hurmat qiladi. Nutq shakllanishi jarayonida pedagog doimiy o'zini rivojlantirishi va nutqini

takomillashtirishi zarur. U talaffuz, intonatsiya, soʻz tanlash va muloqot madaniyati ustida ishlashi, murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda yetkazish qobiliyatini oshirishi lozim. Shu tarzda, pedagog nutqi oʻquvchilarni bilimlarni mustahkamlash, mavzuni tez oʻzlashtirish va mavzuga qiziqishni oshirishga undaydi.

XULOSA

Pedagogning toʻgʻri va ravon nutqi uning kasbiy malakasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Nutqning aniqligi va izchilligi oʻquvchilarning mavzuni tushunish darajasini oshiradi, ularning fikrlash va tahlil qobiliyatini rivojlantiradi hamda mavzu boʻyicha mustaqil xulosalar chiqarishga yordam beradi. Sof nutq nafaqat bilim berish vositasi, balki oʻquvchilarda til madaniyati va muloqot madaniyatini shakllantiruvchi, tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatga ega vosita sifatida ham xizmat qiladi. Nutqning tozaligi va ravonligi oʻquvchilarning diqqatini jamlashga, dars jarayonini interaktiv va jonli qilishga yordam beradi, shuningdek, ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Pedagog nutqi orqali oʻquvchilar murakkab tushunchalarni oson oʻzlashtiradi, mavzuni turli kontekstlarda qoʻllashni oʻrganadi va ona tiliga hurmatni oshiradi. Shu bois, pedagog nutqini doimiy ravishda takomillashtirish, talaffuz, intonatsiya, soʻz boyligi va izchillikka eʼtibor qaratish pedagogik faoliyatning ajralmas qismi boʻlib, taʼlim sifatini oshirish va oʻquvchilarning shaxsiy rivojlanishini taʼminlashda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Nutq shakllanishi pedagogning kasbiy mahorati, psixologik barqarorligi va metodik tayyorgarligi bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, u oʻquvchilarda bilim, tafakkur va til madaniyatini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. J. Xoʻjayev, *Pedagogik nutq va taʼlim samaradorligi*, Toshkent, 2018.
2. B. Yoʻldoshev, *Nutq madaniyati va pedagogik faoliyat*, Toshkent, 2019.
3. M. Qodirov, *Dars samaradorligini oshirishda pedagog nutqi roli*, Samarqand, 2020.
4. Z. Islomova, *Pedagogik mahorat va nutq shakllanishi*, Toshkent, 2021.
5. A. Rahimova, *Til madaniyati va pedagogik jarayon*, Buxoro, 2017.
- I. Karimova, *Pedagogik metodlar va nutq strategiyalari*, Toshkent, 2022.